

Златко ДУКОСКИ¹

ВЛИЈАНИЕТО НА ОБЈЕКТИВНАТА ОДГОВОРНОСТ ВРЗ УТВРДУВАЊЕТО НА НЕПРЕСМЕТЛИВОСТА ВО КАЗНЕНОТО ПРАВО

Апстракт

Во овој труд ќе биде презентирана улогата на пресметливоста во утврдувањето на одговорноста и вината. Бидејќи во Казненото право особено внимание се посветува на потребните услови и начинот за утврдување на вината, се јавува одредено влијание на објективната одговорност која се сретнува при утврдувањето на пресметливоста. Во анализата ќе бидат земени предвид конкретни случаи и ќе бидат презентирани законски услови кои се предвидени во Кривичниот законик на РМ за утврдување на непресметливоста.

Клучни зборови: Непресметливост, кривична одговорност, свест за дело, биолошки и психолошки својства, психичко растројство.

INFLUENCE OF OBJECTIVE LIABILITY IN DETERMINING NO COMPUTABILITY IN THE CRIMINAL LAW

Abstract

In this paper will be presented computability role in determining the responsibility and guilt. Because criminal law special attention is paid to the requirements and methods for determination of guilt appears certain influence on the objective responsibility that meets the determination of computability. The analysis will take into account specific cases will be presented legal conditions stipulated in the Criminal Code of the Republic to establish no computability.

¹ М-р на правни науки, Кривично право и криминологија, Министерство за внатрешни работи, zlatkodukoski@yahoo.com

Keywords: Not accountable, criminal responsibility, awareness of crime, biological and psychological attributes psychological disorder.

Непресметливоста и услови за кривична одговорност

Кривично е одговорен секој човек кој со своето однесување и делување ќе преземе одредено дејствие со кое ќе прекрши определени норми предвидени со законот. За да биде извршено кривичното дело, кај сторителот одредени елементи и предуслови треба да бидат присутни и исполнети во моментот на извршувањето на делото. Тоа значи дека сторителот можел да го разликува доброто од злото, односно бил пресметлив, притоа целокупното дејствие за извршување на делото треба да биде негативно изразено во општествениот живот да служи како основа за вина. Покрај наведените елементи, исто така потребно е да постои свест за противправноста (дека бил свесен, односно можел да биде свесен за делото), но сепак постапил спротивно на законот. Секој човек е пресметлив додека не се утврди неговата непресметливост и тогаш ќе настапат условите за исклучување на кривичната одговорност.² Според традиционалното сфаќање пресметливоста е основа на вината, бидејќи односот меѓу нив е детерминирачки.

Пресметливоста претставува правно медицински поим кој го означува нормалното функционирање на психичкиот живот на човекот во времето на извршување на кривичното дело, својствен на психички здрава личност. Заради тоа кога ќе се

² „Службен весник на РМ” бр.15/2005, Закон за кривична постапка, 7.Вештачење, Член 272: (1) ако се јави сомневање дека е исклучена или е намалена пресметливоста на обвинетиот поради трајна или привремена душевна болест, привремена душевна растроеност или заостанат душевен развој, ќе се определи вештачење со психијатриски преглед на обвинетиот.(2) Ако, според мислењето на вештакот, потребно е подолго посматрање, обвинетиот ќе се испрати на посматрање во соодветна здравствена установа. Решение за тоа донесува истражниот судија. Посматрањето може да се продолжи над два месеца само на образложен предлог од управникот на здравствената установа по претходно прибавено мислење од вештаци, но не може во никој случај да трае подолго од рокот за притвор.(3) Ако вештаците установат дека душевната состојба на обвинетиот е растроена, ќе ја определат природата, видот, степенот и трајноста на растроеноста и ќе дадат свое мислење за тоа какво влијание имала таквата душевна состојба и какво се уште има врз сфаќањето и постапките на обвинетиот, како и дали и во колкава мера постоело растројство на душевната состојба во време на извршувањето на кривичното дело

појават одделни индикатори, што ќе го стават под сомнение исправното психичко поведение на човекот, се пристапува кон утврдување на непресметливоста.³ Од ова произлегува дека пресметливоста е составен дел од елементите за кривичната одговорност и делот за вината, добиена со извршување на незаконското дејствие. Поради тоа, како и самиот факт што до одредени заклучоци за психичката способност на човекот се доаѓа по апстрактно логички пат, пресметливоста е категорија која се претпоставува.

За пресметливоста постојат одредени сознанија кои датираат од V век пред нашата ера, а се сретнуваат во Римското право каде непресметливите лица не биле повикувани на одговорност. Најчесто, непресметливи и неодговорни лица за сторен деликт биле душевно болните лица кои ги нарекувале фуриози и ментално ретардираните лица наречени фатуи кои судот ги ослободувал од одговорност поради нивната неспособност да го разберат значењето на делото, или пак неможност да управуваат со своите постапки. Во Јустинијановиот кодекс се наоѓале три критериуми за непресметливост: патолошки развој на личноста, патолошки процес и патолошка рекација. Душевната болест се нарекувала инсанија, состојбите со поматена свест и со халуцинации, деменции, и менталната ретардација со растроено однесување, морија. Истиот закон предвидувал биолошка непресметливост која е поврзана со возраста и тоа апсолутна за деца до 7 години, инфантес и релативна за деца до 14 години, импуберес.⁴

Слични сфаќања се јавувале и во другите цивилизации се до Средниот век кога душевната болест, црквата ја прогласувала за анатема, а душевно болниот доживотно го азилирала надвор од цивилизацијските текови. Од половината на осумнаесетиот век во правните документи и закони на одделни напредни држави се појавија можности за ослободување од вина на некои обвинети кои боледуваа од некакво душевно растројство. Англискиот суд уште во 1723 година предложил ослободување од казна на обвинет кој има ментално растројство. Исто така и во руското законодавство за времето на Петар Велики не се сметал за виновен оној кој делото го извршил во безумие и лудост.⁵ Дури

³ Проевски Јован - Кривичен законик, објаснувања, коментари и судска практика, Скопје 1998, стр.67-68

⁴ Чадловски Георги - Криминологија и психијатрија, Скопје, 2006,стр.219-227

⁵ Jaan Sootak - Theories of Punishment and Reform of Criminal Law, Juridica International, V/2000, стр.70-75

во втората половина на XIX век почнаа да се развиваат некои судско психијатриски критериуми кои во одредени точки се задржуваат до денес и се практикуваат во модерните законодавства.

Процесот за утврдување на непресметливоста е комплексен, поради што се јавува потреба да се утврдат поодредени и пообјективни поими со кои би се обезбедила правната сигурност. Затоа при утврдувањето на непресметливоста од аспект на психичките процеси тоа, всушност, и се случува, бидејќи тие навистина во мала мера се од објективна природа. Тргувајќи од тоа дека психички болните луѓе во принцип се одговорни, се појавува проблем околу утврдување на степенот на нивната одговорност. Во одредувањето на степенот на кривичната одговорност би требало да постои определена скала по која ќе се одредува степенот на растројство и во колкава мера психофизички е нарушено нивното здравје, врз основа на кое ќе се утврдува одговорноста.

Претпоставената пресметливост е својствена за човек што поседува збир на биолошки и психолошки својства кои го прават способен за свесно расудување и волево одлучување. Ако во психичкиот живот на една конкретна личност се јавува извесно отстапување од „просечното“, се доведува во прашање моќта и свеста да го сфати значењето на делото и да управува со своите постапки. Заради тоа потребно е да се пристапи кон утврдување на неговата непресметливост врз основа на биолошкиот, психолошкиот и мешовитиот метод.⁶

Според биолошкиот метод непресметливоста се определува врз основа на душевното растројство, и ако се утврди дека бил душевно растроен, се смета дека е непресметлив. Се утврдува само душевната состојба и не се бара утврдување на последиците од таквата состојба врз психичките функции. За утврдување на непресметливоста, според овој концепт, доволно е да се констатира постоење на душевна болест или растројство кај сторителот за време на извршувањето на кривичното дело.

Психолошкиот метод непресметливоста ја определува врз основа на определени психички пречки, меѓутоа без утврдување на душевните растројства кои претставуваат нивна причина. Сторителот е непресметлив кога неговото свесно и слободно волево однесување е попречено со тешкотии во нормалното

⁶ Новотни Љубиша - Судска психијатрија, Скопје, 1990, стр.14

одвивање на менталните функции. Во англо-саксонското право, пак како основен критериум за постоење на лудило се зема способноста на сторителот да го разликува „доброто од злото“.

Мешовитиот метод непресметливоста ја определува преку примената на биолошкиот и психолошкиот метод. Мешовитиот метод се применува во речиси сите современи кривични законодавства, меѓу кои е и нашето законодавство. Според мешовитиот метод, во КЗ на РМ во член 12 сторителот е непресметлив кога во време на извршувањето на кривичното дело кај него ќе се утврди постоење на трајна или привремена душевна болест, привремена душевна растроеност, заостанат душевен развој или други особено тешки душевни пречки и неспособност да го сфати значењето на делото или да управува со своите постапки.⁷

Тргувајќи од потребата при утврдување на пресметливоста да се говори со дефинирани норми во правото, останува нерешлива енигмата дали човековата психа е егзактна или пак сосема релативна работа. Едноставно кажано, не постои начин за утврдување на пресметливоста изразено преку точно утврдени математички формули, бидејќи станува за психолошки феномени кои кривичното право прави обид на секој можен начин да ги објективизира.⁸

За утврдување на непресметливоста значајно место зазема и социјално-историската компонента, бидејќи во различни периоди од општествениот развој предизвикан со промените во општествено економските, културните и морални трендови постоеле различни гледишта и сфаќања за тоа што е прифатливо и нормално, и се разликува од она што е општествено неприфатливо и ненормално. Гледано од историски аспект, тоа значи дека во еден друг временски период одредени реакции и дејствија, како оние на Џордано Бруно, биле третираны како неморални. Денес, истото тоа однесување се гледа и се разбира сосема поинаку, а тоа значи

⁷ „Службен весник на РМ“ бр.19/04, член 12 став 1: Не е пресметлив сторителот кој во време на извршувањето на кривичното дело не можел да го сфати значењето на своето дело или не можел да управува со своите постапки поради трајна или привремена душевна болест, привремена душевна растроеност или заостанат душевен развој (непресметливост), или други особено тешки душевни пречки.

⁸ Марјановиќ Ѓорѓи - Македонско кривично право, општ дел, Скопје, 2003, стр.167-174

дека одредени сфаќања за определни норми понекогаш се релативни и променливи.⁹

Преку нормалноста, пресметливоста треба сосема успешно и прецизно да се изедначи со поимот просечност и вообичаеност, бидејќи го олеснува оперирањето со тој поим. Од друга страна, се отвараат низа други проблеми, бидејќи пресметливоста е состојба што овозможува дејствијата кои ги презема лицето да претставуваат продукт на неговото автентично, природно и свесно битие. Исто така битен момент претставува фактот дека од просекот на нормалност, освен лудаците се издвојуваат и генијалците. Ова го поткрепивме со фактот што одредени луѓе кои во минатото се сметале за луди и искокнувале од општеството со некои нивни идеи и реакции, денес за истото може да се констатира дека дошле до значајни откритија за човештвото кои се од огромно и несомнено значење, но во тоа време, под одредени околности, биле прогласувани за луди и неморални.

Во кривичното право постои претпоставка дека секое лице извршител на кривично дело кое е нормално, е пресметливо. Тоа значи дека во кривичната постапка не се утврдува пресметливоста на сторителот, туку само на оној во чија пресметливост судот се посомневал врз основа на неговото поведение. Во рамките на пресметливоста, како пример може да го спомнеме убиството на д-р Угриновска, директор на Заводот за рехабилитација - Скопје, случен во мај, 2010 година. Д-р Угриновска беше убиена со 17 убоди од нож во својата канцеларија од колега доктор со кого работела долг временски период, при што кај сторителот не е исклучена можна состојба на психијатриски болести, односно параноја, според наводите од

⁹ http://www.znanje.org/i/22/02iv08/02iv0801/djordano_bruno.htm. Џордано Бруно 1548-1600, е претставник на схоластичкото учење. Според него најважни поими биле разумот и слободното изразување. Велел дека универзумот се состои од мноштво светови и сметал дека целата природа е жива и продуктивна. Тој и дал пантеистичка смисла на ренесансата, која гласи: "Природата е бог, односно господова моќ која се јавува во се околу нас. Бог не е надвор од светот туку тој е трансцендентален, тој е душата на универзумот, сила која е присутна во се што не опкружува. Џордано Бруно сметал дека универзумот е бесконечен и дека се состои од мноштво монади кои се центар на силата. Самиот човек е всушност дел од целината и самиот го гради својот живот и среќа на свој начин и самостојно. Бил противник на религијата и на тоа како црквата и воопшто христијанството не ги прифаќале таквите учења за светот и универзумот како всушност што не ги прифаќале и низата други учења од ваков тип (пример: Никола Коперник, Галилео Галилеј и многу други надвор од овие временски рамки). Поради тоа бил обвинет дека ја развивал науката за мноштвото светови и бесконечноста на универзумот.

вештаците.¹⁰ Дали овде треба да се бараат причините во непреземањето на систематски медицински прегледи, со кои постои можност навремено да се утврдат одредени здравствени пореметување и нарушувања на здравјето, земајќи го предвид фактот дека сторителот работел како лекар и доаѓал во контакт со пациенти. Сепак по настанот психијатрите се обидуваат да разграничат дали бил пресметлив и дали кај него влијаело одредено подолготрајно психичко вознемирување и малтретирање на работното место, популарно наречено “Мобинг”,¹¹ земајќи ги предвид мотивите поради кои тоа го сторил.¹² Фактот што влегол во канцеларијата на директорката со нож во рака, и без никаква кавга само ја избодел може да се смета дека бил пресметлив и имал намера за извршување на убиство, но дали така ќе се одлучи во судската постапка. Ваквиот пример ни укажува на тоа колку е тешко да се разграничи кој е пресметлив, а кој не е пресметлив.

Според Кривичниот законик на РМ за утврдување на пресметливоста најпрво треба да се утврди дали сторителот на кривичното дело е непресметлив, потоа потребно е да се утврди дали бил душевно растроена личност и дали кај него постоела душевна растроеност. Откако ова ќе биде утврдено, потребно е да се утврди дали поради таквата состојба бил во можност да го сфати значењето на своето дело и можел да управува со своите постапки.¹³ Оттука произлегува дека биолошката основа за исклучување на пресметливоста претставува одредено душевно растројство која според наведената одредба, може да се појави во следните форми: трајна душевна болест, привремена душевна болест, привремена душевна растроеност, заостанат душевен развој, други особено тешки душевни пречки, неспособност за расудување и одлучување, неспособност за одлучување и намалена пресметливост.

Комплексните проблеми поврзани со пресметливоста преку објективизација крајно би се поедноставиле бидејќи, тогаш,

¹⁰ Дукоски Златко - Објективна одговорност во казненото право, Магистерски труд, Скопје, 2011, стр.63

¹¹ „Службен весник на РМ” бр.16/2010, Закон за работните односи, член 9-а „Психичко вознемирување на работното место (Мобинг)“.

¹² Маневска Бранкица - Мобинг во современиот бизнис; Зборник на трудови на студентите на МСИ, Филијала Македонија, Битола: Меѓународен славјански институт „Г.Р.Державин” г.Москва, Филијала Македонија, 2008, стр.80-88

¹³ Чадловски Георги - Криминологија и психијатрија, Скопје,2006,стр.107-110

човечката психа, всушност, би се третираше на крајно објективен начин. Така, дилемата дали сторителот бил свесен за значењето на своето дело и дали можел да управува со своите постапки би добила поедноставен тек и одговор. Од друга страна, пак, со објективизацијата на пресметливоста и психолошките феномени, всушност, ќе доведе до објективизација на кривичната одговорност. Со објективизација на човековата свест, всушност, на посреден начин се доведува до поставување на субјективната компонента кај кривичната одговорност и воведување на објективната одговорност.

Секоја необјективност е нешто што во кривичното право не би требало да биде својствено, но доколку е така, треба да се надмине, бидејќи позади секоја субјективност постои опасност од арбитрарност, нееднаквост и произволност. Во кривичното правото се инсистира на објективност во водењето на процесот. Поради тоа се јавува проблемот при утврдување на субјективната страна на нечија кривична одговорност, бидејќи често само еден чекор ги дели субјективните елементи од објективизација на нечија свест и волја. Имајќи го предвид односот на кривичното право, од една страна, и психологијата и психијатријата од друга страна, во пракса често тој однос се сведува на чиста формалност.

Судовите, особено кога се во прашање психијатриско-психолошките вештачења, многу ретко пристапуваат кон нивно користење, но и кога ги користат тие се крајно воздржани. Сепак, се прифаќаат мислењата на вештаците сметајќи ги како сосема релативни, особено кога се работи за мислења околу предумислата и мотивацијата.¹⁴ Иако вештаците во одредувањето на непресметливоста се произнеле со одредено мислење кое судот од нив го барал, стручниот наод може да користи како добра основа во понатамошниот процес, но судот е тој кој го има последниот збор, да донесе пресуда по слободно судско убедување.

Резиме

Утврдувањето на непресметливоста е комплексен процес поради тоа што судот треба да го има психолошкиот профил на личноста на која и суди. Тоа може да се постигне на начин кога сите личности што се или биле дел од неговиот живот ќе бидат ислушани (но може да се јават и одредени недоследности и разни

¹⁴ Ќириќ Јован - Објективна одговорност у кривичном праву, Београд, 2008, стр.69-70

субјективности, страв, пристрасност, антипатија), како и низа други околности кои сериозно би можеле да ја доведат во прашање објективноста на судот. Затоа судовите најчесто одлучуваат врз база на сопствените знаења, искуства и вештини за расудување како и се она што е релативна постојаност во правните односи.

Summary

The determination of no computability is a complex process because the court should have the psychological profile of the person and judge. This can be achieved when all manner of persons who are or were part of his life will be heard (but can occur and certain inconsistencies and various subjectivities, fear, prejudice, antipathy), and many other circumstances that could seriously to bring into question the objectivity of the court. Because courts often make decisions based on their knowledge, experience and skills of reasoning and what is relative consistency in legal relations.

Користена литература

- Aćimović Mihajlo - Sudska psihologija, Beograd 1983
- Дукоски Златко - Објективна одговорност во казненото право, Магистерски труд, Скопје, 2011
- Маневска Бранкица - Мобинг во современиот бизнис; Зборник на трудови на студентите на МСИ Филијала Македонија, Битола: Меѓународен славјански институт "Г.Р.Державин" г.Москва, Филијала Македонија, 2008
- Марјановиќ Ѓорѓи - Македонско Кривично право општ дел, Скопје, 2003
- Новотни Љубиша - Судска психијатрија, Скопје, 1990
- Проевски Јован - Кривичен законик, објаснувања, коментари и судска практика, Скопје 1998
- Sootak Jaan - Theories of Punishment and Reform of Criminal Law, Juridica International, V/2000,
- Службен весник на РМ бр.16/2010, Закон за Работните односи
- Службен весник на РМ бр.19/04, Кривичен законик
- Кириќ Јован - Објективна одговорност во кривичном праву, Београд, 2008
- Чадловски Георги - Криминологија и Психијатрија, Скопје, 2006
- http://www.znanje.org/i/i22/02iv08/02iv0801/djordano_bruno.htm